

Voortplantingsgedrag bij de vossen (3)

Tekst:
Omer Van de
Kerckhove

Om een territorium in te nemen moeten de mannetjes van de verschillende vossen een plek vinden waar de kans groot is dat daar een onbevruucht vrouwtje langskomt.

In het vorig artikel hebben we gezien dat zo'n plek heel goed moet gekozen zijn, want het gezichtsvermogen van de vlinders is beperkt. We beschreven ook dat een territorium zich bevindt op een zonnige en beschutte plek die gemakkelijk kan opwarmen, en waar de mannetjes langsvliegende vlinders kunnen opmerken tegen de contrasterende blauwe lucht. Zulke plekken komen veelvuldig voor. In dit artikel zullen we zien dat de mannetjes zich op welbepaalde landschapselementen oriënteren om een territorium in te nemen, en dat de vrouwtjes zich op dezelfde vegetatiestructuren oriënteren om een partner te vinden. Hierdoor wordt de trefkans sterk vergroot.

Favoriete plekkjes

Zowel langs de haag als in het park en het bos zien we dat jaar na jaar dezelfde ontmoetingsplekkjes bezet worden. Langs de haag treffen we de dagpauwoog en de kleine vos vooral aan nabij de hoeken. Zowel de vlinders die overwinterd hebben als de eerste generatie kan je daar aantreffen. De distelvlinder treffen we vooral centraal bij de haag aan waar twee brede populieren staan. Het zijn de enige bomen langs de haag

De vermelde begrippen 'haag', 'bos' en 'park' hebben een specifieke betekenis. Voor een beschrijving ervan verwijzen we naar het eerste artikel over dit onderwerp in het februarinummer van Vlinders.

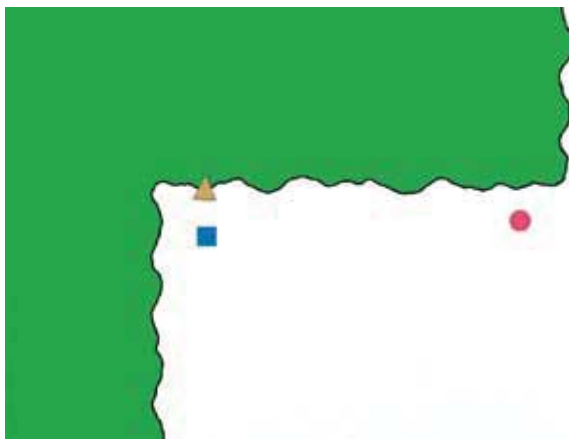

Fig. 1: Territoria van de dagpauwoog ●, de gehakkelde aurelia ▲ en het landkaartje ■ in het bos. Overeenkomstige foto's: 2 en 6.

Foto 1: De haag langs de zuidzijde van het erf. Territoriale distelvlinders zitten vooral nabij de brede populieren (midden op de foto), de dagpauwoog en de kleine vos zitten vooral nabij de hoeken van het erf (vooraan op de foto).

die met hun kruin over de weg hangen (foto 1). De distelvlinders nemen daar vaak een territorium in op de kale grond, maar ook frequent op 3 à 5 m hoogte op laurierkers vlak bij de populieren.

De dagpauwoog heeft na de winter zowel in het bos als in het park als favoriete plekken een hoek (foto 2) en min of meer rechte bosranden waar hij net buiten de schaduw van een uitstekende kruin gaat zitten. In deze laatste situatie treffen we ook de mannetjes van de gehakkelde aurelia aan. Toch zie je beide soorten zelden samen. In het park is dat op één plaats wel het geval (foto 3). In de zomer wordt de dagpauwoog in het bos en het park merkwaardig genoeg zelden terri-

Foto 2: Op enkele meters van de bosrand, in het midden van het beeld, bezet de dagpauwoog in het voorjaar een territorium.

Omer Van de Kerckhove

Omer Van de Kerckhove

toriaal gezien. Langs de haag is de eerste generatie wel regelmatig territoriaal waar te nemen.

De gehakkelde aurelia verkiest vooral bosranden in de vorm van een halve cirkel of van een hoek. De vlinder zit daar dan in de hoek. In het bos is de gehakkelde aurelia vaak langs een bosweg te vinden die twee open gebieden verbindt. Het is daar ook een favoriete plek van de atalanta (foto 4). Alleen de eerste generatie van de gehakkelde aurelia laat zich er opmerken. In het voorjaar staat de zon laag en wordt de weg er nauwelijks beschenen. In de zomer treffen we de mannetjes er op de kale grond, op de struiken, en op bomen tot 8 meter hoog aan. Ook de atalanta kunnen we daar zo hoog zien.

De atalanta is vooral territoriaal in min of meer ronde open plekken in het bos en het park. In het park wordt hij het vaakst op twee grote ovaalvormige open plekken gezien die door de hoge bomen helemaal in de schaduw zitten. De vegetatiestructuur is daar blijkbaar zo aantrekkelijk voor de mannetjes van de atalanta, dat deze belangrijker is dan de aanwezigheid van zonnestraling (foto 5).

De meest favoriete plek voor territoriale landkaartjes in het bos is in een hoek (foto 6 en fig. 1). Op 23 april 2003 werden daar 11 mannetjes tegelijk gespot. Zowel de vlinders van de eerste als van de tweede generatie kunnen we er, op enkele meters van de bosrand, aantreffen. In het voorjaar zitten de mannetjes daar op 20 à 50 cm hoogte, maar in de zomer is de vegetatie er ruiger en zitten ze daar op ca. 1 meter hoogte. Ze krijgen daar vaak het gezelschap van de gehakkelde aurelia, maar hij verkiest een struik aan de bosrand als territorium.

Temperatuur regelen

Temperatuur, zonnestraling en wind kunnen in de loop van de dag, en van dag tot dag wisselen. Daarom moeten de vlinders voor hun activiteit en zicht hun temperatuur kunnen regelen.

Om goed te kunnen opwarmen, plaatsen de vlinders zich met het achterlijf naar de zon gericht en houden hun vleugels horizontaal gespreid. Wordt het te warm, dan doen ze hun vleugels dicht. Omdat ze met hun achterlijf richting zon zitten, vangen ze dan nauwelijks zonlicht en dus warmte op.

Wordt het ook te warm met de vleugels dicht, dan gaan de vlinders hoger zitten. De kleine vos en de dagpauwoog hebben een uitgesproken voorkeur voor een kale bodem om een territorium te bezetten. Langs de haag is er geen gebrek aan kale plekken. Maar vanaf ca. 28°C in de schaduw is het er in de zon nabij de grond heel wat warmer en gaan de vlinders hoger op de vegetatie zitten. Bijna alle waarnemingen in figuur 1 van de dagpauwoog en de kleine vos langs de haag op 5 cm hoogte of hoger waren op dagen dat de dagmaxima minstens 28°C haalden. Vanaf deze hoge dagmaxima gaan de vlinders ook later op de dag territoriaal gedrag vertonen.

Omer Van de Kerckhove

Foto 3: Favoriete plekken om een territorium in te nemen van de dagpauwoog ● en de gehakkelde aurelia ▲ in het park. In het voorjaar zitten de vlinders op de weg of op de lage vegetatie. De eerste generatie van de gehakkelde aurelia zit op de struiken.

Omer Van de Kerckhove

Foto 4: Territoria van de gehakkelde aurelia en de atalanta in het bos. De vlinders zitten op de grond (lichtvlek links onderaan) en tot 8 meter hoog op de zonnige delen van de boomkruinen.

Omer Van de Kerckhove

Foto 5: Favoriete territoriale plek van de atalanta in het park. De mannetjes zitten op de stenen (vooraan op de foto) of op de lage vegetatie in de buurt ervan.

Omer Van de Kerckhove

Foto 6: Favoriete plek voor territoria van het landkaartje en de gehakkelde aurelia in het bos.

Een op zich zeer geschikt structurelement wordt verlaten wanneer de wind te fel wordt. De vlinders hebben dan veel moeite om zich vast te houden en koelen ook af. Langs de haag werd gezien dat mannetjes een beschut plekje opzochten in de sloot die er vlak naast loopt. In het bos zagen we dat de dagpauwoog in de ruige vegetatie een plekje uit de wind opzocht waar de bodem kaal was. De kale plek was afkomstig van een molshoop. Voldoende opgewarmd zijn is hier belangrijker dan een plek bezetten met een grotere trefkans op een vrouwtje of met beter zicht op aanvliegende vlinders.

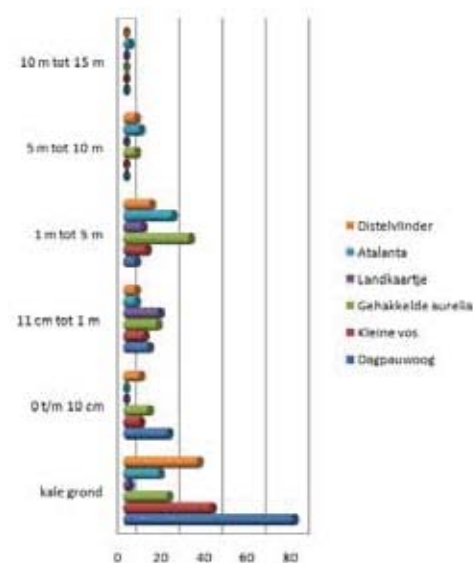
Herkennen ontmoetingsplaatsen

Bij de favoriete ontmoetingsplaatsen van de verschillende vossen zagen we af en toe een mannetje aanvliegen. Dat gebeurde steeds in een snelle en rechtlijnige vlucht. De vlinders bleken recht op hun doel af te gaan. Dit wil zeggen dat de mannetjes op zoek gaan naar welbepaalde structurelementen in het landschap om een territorium in te nemen (het gezichtsver-

mogen van vlinders is beperkt voor kleine objecten, maar grote vegetatiestructuren blijken ze van ver te herkennen). Dat de vrouwtjes zelf ook op zoek gaan naar plekken met territoriale mannetjes en daar niet toevallig langsvliegen, namen we waar in het bos op 1 juli 2008. Op twee favoriete ontmoetingsplekken van de gehakkelde aurelia werden telkens twee vrouwtjes gezien die er heen en weer vlogen. Er waren toen geen mannetjes aanwezig. Na een tijdje vertrokken de vrouwtjes, wellicht op zoek naar een plek waar wel een mannetje aanwezig was. De vlinders hebben ook wat geluk nodig om een partner te treffen. Langs de haag zagen we regelmatig mannetjes (ook in het begin van de vliegtijd) die er de hele namiddag aanwezig waren en dus de hele tijd geen partner hadden ontmoet.

Weg van de ontmoetingsplaats

Wanneer een paringsbereid vrouwtje door een mannetje wordt opgemerkt, gaat ze op de nabije vegetatie of op de grond zitten. Over het algemeen blijven de vlinders niet lang op de ontmoetingsplaats. Wanneer het vrouwtje van de ontmoetingsplaats wegvliegt, doet ze dat in korte of langere, maar steeds lage vluchten, waarbij het mannetje haar van zeer dichtbij (30 cm) tracht te volgen. Telkens als het vrouwtje gaat zitten, gaat het mannetje er net achter of tegenaan zitten. Na verloop van tijd zijn beide vlinders ver van de ontmoetingsplaats verwijderd. Ook het afzetten van de eitjes gebeurt ruimtelijk gescheiden van de plaatsen waar de mannetjes een territorium bezetten, en waar de balts en de copulatie plaatsvinden. Langs de haag groeien overvloedig brandnetels, maar daar troffen we nog nooit een rups van een vos aan. Eitjes afzetten op plaatsen waar mannetjes territoriaal gedrag vertonen impliceert trouwens dat de vrouwtjes bij deze activiteit kunnen gestoord worden. De mannetjes hebben er eveneens voordeel bij dat hulpbronnen gescheiden zijn van de ontmoetingsplaatsen. Ze hoeven dan minder tijd en energie te stoppen in het onderzoeken van de vele langsvliegende vlinders die aangetrokken worden door nectarplanten of op zoek zijn naar waardplanten.

Figuur 1. Het aantal waargenomen vlinders per territorium, gerangschikt op vegetatiehoogte.

Kars Velling

Gehakkelde aurelia op de uitkijk.